

دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام

دانشکده: علوم اجتماعی

پایاننامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: تبلیغ و ارتباطات فرهنگی

عنوان:

بررسی ماهیت و الگوی جذابیت در پیامرسانی دینی با تاکید بر سینما

استاد راهنما:

دکتر سید محمدحسین هاشمیان

استاد مشاور:

دکتر سید مجید امامی

نگارش:

حوریه بزرگ

تیرماه ۱۳۹۳

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تقدیم به

حضور غایب از نظری که عالم به جذب وجودش پیرجاسته .

تقدیر و تشکر

یارب، من به عجز خویش برای پاس از فضل بیکرانت اعتراف میکنم که آنچه در این مسیر بنده تحقیرافاضه کردی کثیر بود و شکر من

قلیل...

هر چند زبان قاصر از پاس و تقدیر از زحمات اساتید بزرگوار و دوستان است، اما به رسم ادب از تمام افرادی که در نوشتن این اثر بنده راراهنمایی

کردند بسیار سپاسگزارم؛ به ویژه از اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر باثمان و جناب آقای دکتر امامی به سبب آشنا کردن بنده با عالم بجهت‌های حکمت

اسلامی و راهنمایی‌های ارزشمند و صبورانه‌ی شان کمال قدرانی و پاس را دارم.

بعلاوه، از پدر و مادر و خانوادگی عزیزم که با فراهم کردن شرایط مناسب، صبورانه مراد نوشتن این اثریاری کردند، نهایت سپاسگزاری را دارم.

چکیده

سینما از جمله قالبهای نوظهور هنر تکنولوژیک است که در بستر اندیشه‌های مدرنیته به ظهور رسید و به سبب جذابیت‌های ویژه‌ی خود توانست به سرعت در تمام جوامع رخنه کرده و از مخاطبان روزافزونی برخوردار شود. بهره‌گیری از این مدیوم با هدف پیام‌رسانی دینی به سبب تقابل اندیشه‌های اسلام و مدرنیته با چالش‌های جدی روبروست؛ مسئله جذابیت یکی از مهمترین این چالش‌هاست. تحقیق حاضر، در گام نخست با گزینش

رهیافت حکمت اسلامی به بررسی ماهیت جذابیت و در گام دوم با تامل و بازاندیشی در حکمت هنر اسلامی به بیان الگوی جذابیت در پیامرسانی هنری پرداخته است. در گام نهایی تلاش شده است، مبتنی بر مبانی مطرح شده، ماهیت و الگوی جذابیت در پیامرسانی از طریق سینما طرح گردد. نتایج پژوهش بیانگر آن است که مبتنی بر حکمت اسلامی، جذابیت همان وصول به زیبایی و ادراک آن است که بسته به سیر انفسی فرد و بستر فرهنگی جامعه متغیر و دارای مراتب است. بعلاوه، بر پایه مبانی حکمت هنر اسلامی، در فرایند جذب و انجذاب هنری، ما با عناصر سهگانه هنرمند، اثر هنری و مخاطب روبرویم. به میزانی که هنرمند بسته به سیر انفسی خویش و در نسبت با بستر فرهنگی جامعه توان ادراک و صعود از زیباییهای حسی به زیباییهای معقول را داشته باشد اثر هنری از میزان جذابیت بیشتری برخوردار خواهد بود. جذابیت اثر هنری برای مخاطب نیز بسته به سیر انفسی او، بستر فرهنگی جامعه و میزان تعالی اثر هنری است. فرآیند جذب و انجذاب هنری، در باب هنر سینما نیز قابل تعمیم است که این امر در نسبت با مولفههای سهگانه ارتباط ماهوی تصویر سینمایی با جهان دیدنی، حرکت و الزامات آن و تبدیل تصویر به نماد به مثابهی مولفههای جذابیت در عالم سینمایی مورد بررسی قرار گرفته است.

واژگان کلیدی

زیبایی، جذابیت، پیامرسانی دینی، سینما

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱: بیان مسأله..... ۲
- ۲-۱: اهمیت و ضرورت تحقیق..... ۴
- ۳-۱: اهداف تحقیق..... ۵
- ۱-۳-۱: هدف اصلی..... ۵
- ۲-۳-۱: اهداف فرعی..... ۵
- ۴-۱: سوالات تحقیق..... ۶
- ۱-۴-۱: سوال اصلی..... ۶
- ۲-۴-۱: سوالات فرعی..... ۶
- ۵-۱: پیشینه‌ی تحقیق..... ۶
- ۶-۱: چارچوب مفهومی تحقیق..... ۱۱
- ۱-۶-۱: مقدمه..... ۱۱
- ۲-۶-۱: مفاهیم..... ۱۳
- ۱-۲-۶-۱: ماهیت..... ۱۳
- ۲-۲-۶-۱: الگو..... ۱۳
- ۳-۲-۶-۱: جذابیت..... ۱۳
- ۴-۲-۶-۱: پیامرسانی دینی..... 15
- ۵-۲-۶-۱: عالم سینمایی..... 15
- ۷-۱: روش انجام تحقیق:..... 15

- فصل دوم: مبانی الگوی جذابیت از منظر اسلام؛ مبانی هستی‌شناسی، معرفت

شناسی، انسان‌شناسی و زیبایی‌شناسی

- ۲-۱: مقدمه 17
- ۲-۲: مبانی هستی‌شناسی صدرایی 18
- ۲-۲-۱: عوالم وجود 19
- ۲-۲-۱-۱: عالم عقل 19
- ۲-۲-۱-۲: عالم خیال (عالم مثال) 20
- ۲-۲-۱-۳: عالم حس 20
- ۲-۲-۲: قوس نزول و صعود 20
- ۲-۳: مبانی انسان‌شناسی صدرایی 21
- ۲-۳-۱: اصل «تشکیک در وجود» 22
- ۲-۳-۲: اصل «حرکت جوهری» 22
- ۲-۳-۳: اصل «جسمانه الحدوث و روحانیه البقاء» بودن نفس انسان 22
- ۲-۳-۴: قوا و مراتب نفس انسانی 23
- ۲-۳-۴-۱: مرتبه نفس نباتی 24
- ۲-۳-۴-۲: مرتبه نفس حیوانی 25
- ۲-۳-۴-۳-۱: قوای ادراکی 25
- ۲-۳-۴-۳-۲: قوای تحریکی 28
- ۲-۳-۴-۳: نفس انسانی 30
- ۲-۳-۴-۳-۱: قوهی علامه و عماله به مثابهی قوای ادراکی و تحریکی 31
- ۲-۴: مبانی معرفت‌شناسی صدرایی ۳۵
- ۲-۴-۱: تعریف علم 36
- ۲-۴-۲: اقسام علم ۳۶
- ۲-۴-۲-۱: علم حصولی و حضوری ۳۶
- ۲-۴-۲-۲: مدرکات امکانیه و عوالم سهگانه ۳۷
- ۲-۴-۳: فرایند و مکانیزم ادراک 38
- ۲-۴-۳-۱: فرایند ادراک در علم حصولی ۳۸

۳۹	۲-۳-۴-۲: اتحاد ادراک، مدرک و مدرک
۴۱	۵-۲: مبانی زیباییشناختی صدرایی
۴۲	۱-۵-۲: اصول زیباییشناسی حکمت صدرایی
۴۲	۱-۱-۵-۲: اصالت زیبایی
۴۲	۲-۱-۵-۲: وحدت زیبایی
۴۲	۳-۱-۵-۲: تشکیک زیبایی
۴۳	۴-۱-۵-۲: مراتب زیبایی
۴۴	۲-۵-۲: حقیقت زیبایی
۴۶	۳-۵-۲: بررسی لذت به مثابه اثر زیبایی
۴۷	۱-۳-۵-۲: مراتب لذت
۴۹	۲-۳-۵-۲: نسبت زیبایی و لذت
۵۰	۶-۲: فرهنگ، جامعه و جذابیت
۵۳	۱-۶-۲: نظامهای معنایی و جهانهای اجتماعی
۵۳	۱-۱-۶-۲: مدینه فاضله
۵۴	۲-۱-۶-۲: مدینه غیرفاضله
۵۵	۲-۶-۲: امکان اعراض از یک نظام معنایی به نظام دیگر
۵۶	۷-۲: ماهیت جذابیت مبتنی بر مبانی حکمت صدرایی
فصل سوم: عناصر و روابط الگوی جذابیت در پیامرسانی هنری دینی	
۶۲	۱-۳: مقدمه
۶۲	۱-۱-۳: تبارشناسی واژه هنر، صنعت، تکنولوژی
۶۵	۲-۱-۳: تبیین ماهیت هنر از منظر حکمای مسلمان
۷۴	۳-۱-۳: تعریف مختار از هنر
۷۴	۲-۳: عنصر اول: هنرمند
۷۴	۱-۲-۳: هنرمند؛ آئینه تجلی اسماء الهی
۷۶	۲-۲-۳: فرآیند خلق اثر هنری
۸۱	۳-۳: عنصر دوم: اثر هنری
۸۱	۱-۳-۳: نگرش آیهای - تسبیحی

- ۳-۳-۲: متعالی بودن صورت و محتوا..... ۸۳
- ۳-۳-۳: واقعیت بستر وصول به حقیقت..... ۸۴
- ۳-۳-۴: تصویرگری مدینه فاضله..... ۸۶
- ۳-۴: عنصر سوم: مخاطب ۸۶
- ۳-۴-۱: انسان و ادراک زیبایی..... ۸۷
- ۳-۴-۱-۱: نسبت مراتب سهگانه عالم و مراتب سهگانه ادراک زیبایی ۸۷
- ۳-۴-۱-۲: تبعیت ارتقاء ادراک زیبایی از حالات مدرک..... ۹۰
- ۳-۴-۲: تاثیر زیبایی و ادراک آن..... ۹۱
- ۳-۴-۳: جامعه، فرهنگ و جذابیت اثر هنری..... ۹۴
- ۳-۴-۴: مخاطب و ادراک زیبایی اثر هنری..... ۹۶

فصل چهارم: عناصر و روابط الگوی جذابیت در پیامرسانی دینی

از طریق سینما

- ۴-۱: مقدمه..... ۱۰۰
- ۴-۲: عنصر اول: سینما..... ۱۰۱
- ۴-۲-۱: امکان یا امتناع سینمای دینی..... ۱۰۱
- ۴-۲-۲: مولفههای سهگانهی جذابیت در عالم سینمایی..... ۱۰۷
- ۴-۲-۲-۱: مولفه اول: ارتباط ماهوی با جهان دیدنی..... ۱۰۷
- ۴-۲-۲-۲: مولفه دوم: حرکت و الزامات آن..... ۱۰۸
- ۴-۲-۲-۲-۱: الزام اول: توهم واقعیت..... ۱۰۸
- ۴-۲-۲-۲-۲: الزام دوم: فراغت از آنتروپی زمان و مکان..... ۱۱۰
- ۴-۲-۲-۲-۳: الزام سوم: رهایی از حصار بُعد و اندازه..... ۱۱۰
- ۴-۲-۲-۲-۴: الزام چهارم: امکان پدیداری جنبههای نامکشوف..... ۱۱۱
- ۴-۲-۲-۲-۵: الزام پنجم: روایت داستانی..... ۱۱۲
- ۴-۲-۲-۲-۶: الزام ششم: تدوین..... ۱۱۳
- ۴-۲-۲-۳: مولفه سوم: تبدیل تصویر به نماد..... ۱۱۳
- ۴-۳: عنصر دوم: مخاطب ۱۱۴
- ۴-۳-۱: مولفهی اول: ارتباط ماهوی تصویر با جهان دیدنی..... ۱۱۵

- ۱۱۷.....۲-۳-۴: مولفه‌ی دوم: حرکت و الزامات آن.....
- ۱۱۷.....۱-۲-۳-۴: الزام اول: توهم واقعیت.....
- ۱۱۹.....۲-۲-۳-۴: الزام دوم: فراغت از آنتروپی زمان و مکان.....
-۳-۲-۳-۴: الزام سوم و چهارم: رهایی از حصار اندازه و بُعد و امکان
- ۱۲۲..... پدیداری جنبه‌های نامکشوف.....
- ۱۲۲.....۴-۲-۳-۴: الزام پنجم: روایت داستانی.....
- ۱۲۳.....۵-۲-۳-۴: الزام ششم: تدوین.....
- ۱۲۴.....۳-۳-۴: مولفه سوم: تبدیل تصویر به نماد.....
- ۱۲۶.....۴-۴: عنصر سوم: سینماگر.....
- ۱۲۷.....۱-۴-۴: مولفه اول: ارتباط ماهوی تصویر با جهان دیدنی.....
- ۱۲۸.....۱-۱-۴-۴: چالش اول: تقلیل گرایی.....
- ۱۲۹.....۲-۱-۴-۴: چالش دوم: ادراک متفاوت از قداست.....
- ۱۲۹.....۳-۱-۴-۴: تبدیل چالش به فرصت.....
- ۱۲۹.....۱-۳-۱-۴-۴: مواجهه با چالش اول.....
- ۱۳۰.....۱-۱-۳-۱-۴-۴: ظرفیتهای تصویرآفرینی قرآنی.....
- ۱۳۱.....۲-۳-۱-۴-۴: مواجهه با چالش دوم.....
- ۱۳۲.....۲-۴-۴: مولفه دوم: حرکت و الزامات آن.....
- ۱۳۲.....۱-۲-۴-۴: الزام اول و ششم: توهم واقعیت و تدوین.....
- ۱۳۳.....۲-۲-۴-۴: الزام دوم: سینماگر و فراغت از آنتروپی زمان و مکان.....
- ۱۳۴.....۱-۲-۲-۴-۴: ظرفیتهای تصویرآفرینی قرآنی.....
- ۱۳۵.....۳-۲-۴-۴: الزام سوم: رهایی از حصار اندازه و بُعد.....
- ۱۳۶.....۴-۲-۴-۴: الزام چهارم: امکان پدیداری جنبه‌های نامکشوف.....
- ۱۳۸.....۵-۲-۴-۴: الزام پنجم: روایت داستانی.....
- ۱۴۱.....۱-۵-۲-۴-۴: ظرفیتهای تصویرآفرینی قرآنی.....
- ۱۴۳.....۳-۴-۴: مولفه سوم: تبدیل تصویر به نماد.....
- ۱۴۴.....۱-۳-۴-۴: سمبولیسم فطری.....
- ۱۴۴.....۲-۳-۴-۴: بسط معنایی.....

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

فهرست منابع..... ۱۵۷

فهرست جداول و نمودارها

- نمودار ۱-۲: حرکت دورانی موجودات در قوس صعود و نزول..... ۲۱
- جدول ۱-۲: مراتب نفوس و انواع قوا..... ۳۵
- جدول ۱-۲: نسبت مراتب نفوس و جذابیت..... ۶۰
- جدول ۱-۳: هنر از منظر اندیشمندان مسلمان..... ۷۳
- جدول ۲-۳: نسبت مراتب نفوس هنرمند و جذابیت اثر هنری..... ۸۱
- نمودار ۱-۳: فرایند جذب و انجذاب در پیامرسانی هنری دینی..... ۹۸
- جدول ۱-۴: نسبت مراتب نفوس سینماگر و امکان یا امتناع سینمای دینی.. ۱۰۶

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱: بیان مسأله

هستی، جلوه‌ی جمال الهی است. حقیقت وجودی انسان به مثابه مسافر عالم ناسوت، تنها در سایه ادراک و وصول به زیبایی و جمال حقیقی، میتواند به آرامش و سعادت رهنمون شود. به دیگر بیان، نیل به زیبایی، همان گمشده‌های است که آدمی در طلب آن خواسته یا ناخواسته همواره در حرکت است.

زیبایی، نمود و تجلی‌ای از وجود است که طبع آدمی متمایل به آن بوده و ادراکش برای او همراه با سرور و رضایتمندی است.^۱ لذا، زیبایی همواره، برای فطرت آدمی دارای کشش و جاذبه است.

انسان که آیهای از آیات جمال الهی است، خود نیز به واسطه برخورداری از اسماء «خالق»، «باری» و «مصور» میتواند خالق زیبایی باشد. آثار هنری اصیل هنرمندان مسلمان، در این میان میتوانند به عنوان نمودی از زیباییهای حقیقی به واسطه‌ی انسان قلمداد شوند. آثاری که به نسبت شهود و سلوک باطنی خالقانشان، میتوانند با آشکارسازی مراتبی از زیبایی، مخاطبان خویش را به نسبت سعه وجودیشان جذب کرده و به تجربه‌ی احساسی همراه با لذت و الم (با غایت لذت)، مهمان کنند. لذت، در واقع نمود و اثری از میزان جذابیت زیبایی اثر هنری در نزد مخاطب است که وابسته به ساختار مراتبی نفس انسانی است.

در واقع، فرآیند خلق اثر هنری و مواجهه‌ی مخاطب با آن را میتوان به مثابه‌ی یک فرآیند ارتباطی با سه عنصر اصلی هنرمند، اثر هنری و مخاطب دانست. در این فرآیند ارتباطی هنرمند عنصری محوری در جذابیت‌آفرینی و پیامرسانی مبتنی بر مبانی دینی است. میزان دینی بودن این پیامرسانی در ارتباط تام با مراتب سلوک و مبانی اندیشه‌های خالق اثر و البته بستر فرهنگی شکل - گیری اثر هنری است. در نقطه‌ی مقابل، میزان ادراک زیبایی اثر هنری و جاذبه‌اش برای مخاطب نیز وابسته به مراتب سلوک مخاطب و فرهنگ غالب جامعه و عصری است که وی در آن میزید. به

۱. جمیل صلیبا، فرهنگ فلسفی، ترجمه: منوچهر صانعی دره‌بیدی، چاپ اول، تهران، انتشارات حکمت، ۱۳۶۶، ص ۲۸۴.

دیگر بیان، در پیامرسانی دینی به مثابه پیامرسانیای که مبتنی بر مبانی دینی است و قصد رسانش پیام دین را دارد، سعی وجودی هنرمند و مخاطب از یکسو و فرهنگ غالب جامعه مورد نظر - و به دیگر بیان نوع مدینه (فاضله یا غیرفاضله) - تعیینکننده ماهیت و میزان جذابیت در فرآیند خلق و ادراک اثر هنری است. بر همین اساس چه بسا یک اثر هنری برای مخاطبین یک جامعه زیبا و جذاب قلمداد شود و در جامعه‌های دیگر بالعکس باشد.

استفاده از بیان هنرمندانه با هدف رسانش پیام دین، میتواند در قالبهای مختلفی انجام گیرد. شعر، داستان، موسیقی، معماری و ... از جمله قالبهای تاثیرگذاری بوده است که هنرمندان مسلمان در طول تاریخ به خوبی از آن بهره برده‌اند. اما در دوران حاضر و با ظهور عصر موسوم به ارتباطات که با گسترش بیش از پیش پیشرفتهای تکنولوژیک همراه است، قالبهای هنری جدید، متنوع و متفاوتی هنرمندان مسلمان را به بهره‌گیری از خویش فرامیخوانند. سینما یکی از این قالبهای نوظهور است که به سبب جذابیت‌های بصریاش از مخاطبان زیادی برخوردار است. مخاطبانی که در طول تاریخ سینما، غالباً نه مجذوب تصویرآفرینی زیباییهای حقیقی، بلکه مقهور تصویرسازیهای فریبندهی خالقان فیلمها بوده‌اند.

این امر که ناشی از تغییر نگاه انسان در عصر جدید و اصالت یافتن بعد حیوانی اوست به خوبی در آثار تولید شده در طول تاریخ سینما قابل پیگیری است. زیرا در غالب آثار مذکور اتکا بر ضعفهای بشری برای جذب مخاطب و نگاهداشتن او بر روی صندلی سینما و سوء استفاده از گرایشهای غریزی وجود حیوانی، امری مجاز و بسیار رایج بوده و هست.^۱ رهاورد این شیوهی بیان به ظاهر هنرمندانه، برای مخاطبان محرومیت از ادراک زیباییهای حقیقی به واسطه‌ی فعال کردن قوای نفس حیوانی و تجربیهی لذات بصری - شهوانی است؛ اما غلبه‌ی شیوهی بیان مذکور به معنای عدم امکان مطلق پیامرسانی دینی مبتنی بر جذابیت‌های اصیل و حقیقی از طریق مدیوم - های هنری نوظهور نیست؛ و همین امر دلیلی بر شکلگیری تحقیق حاضر و ضرورت تامل بر ماهیت جذابیت مبتنی بر مبانی اندیشه‌های و حکمی اسلام است. در واقع مسئله اساسی این تحقیق بررسی ماهیت جذابیت و الگوی آن در پیامرسانی دینی مبتنی بر حکمت اسلامی و حکمت هنر اسلامی است. ما در این تحقیق در گام اول در پی پاسخ به این سوال هستیم که در عالم حکمت اسلامی جذابیت به چه معناست؛ در گام دوم از رهگذر یافتن پاسخ سوال اول تلاش میشود که الگوی جذابیت در پیامرسانی هنری دینی مبتنی بر عناصر دخیل در فرآیند مذکور دنبال شود؛ بدین معنا که جذب و انجذاب در فرآیند ارتباطی خلق و ادراک اثر هنری دینی در عالم حکمت

۱. سید مرتضی آوینی، جذابیت در سینما، در: آیینی جادو، چاپ سوم، تهران، نشر ساقی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۴ و ۱۱.

هنر اسلامی چگونه است. نیل به پاسخهای مذکور زمینساز بحث در باب الگوی جذابیت در پیام - رسانی دینی از طریق سینما خواهد بود. در واقع در این مرحله تلاش خواهد شد به این سوال پاسخ داده شود که مبتنی بر تعریفی که از جذابیت اصیل و فرآیند خلق و ادراک آن مبتنی بر چهارچوب اندیشه‌های اسلامی وجود دارد، چگونه میتوان به خلق و ادراک امر جذاب در سینما اندیشید.

۱-۲: اهمیت و ضرورت تحقیق

هر دینی به منظور برقراری ارتباط با انسانها و انتقال پیام خود از نظام ارتباطی مبتنی بر مبانی خویش بهره میبرد. مبانی خاصی که بر اساس آن تولید و مبادله‌ی معنا رخ میدهد. از منظر حکمت اسلامی، هنر - به مثابه یکی از شیوه‌های تاثیرگذار در انتقال پیام دین - تجلی امر زیبا و خلق شیئی جمیل است که قادر است از رهگذر ادراک محسوس اثر هنری مخاطب خویش را به ادراکی متعالی از زیباییهای معقول نائل کند.

به دیگر بیان، هنر اسلامی با الهام از اصول و باطن دین قادر به ایجاد فضایی است که انسان به باطن اشیاء و مفاهیم متوجه شود و این امر همان نیاز انسان معاصر است^۱؛ چراکه هنرهای پرمخاطب در عصر حاضر را باید هنرهای تکنولوژیک دانست که بستر ظهورشان فرهنگ مدرنیته بوده است، خالقان آثار هنری مذکور در زادگاه این پدیدارها، مبتنی بر مبانی اندیشه‌های مدرن خویش و غلبه‌ی نگاه سکولار به جهان و اومانیستی به انسان، دغدغه و تعهدی به تجلی زیباییهای حقیقی و معقول در آثار خود نداشتند و لذا، رویکردهای رایج هنری در عصر مدرن با محور قرار دادن سوژکتیویته‌ی هنرمند، مسئولیتی بیش از ارضای هواهای نفسانی و پرداختن به زیباییهای محسوس برای خود تعریف نکرد. این امر نباید ما را دچار سطحیانگاری و غفلت از حضور دین و امور ماورایی در عرصه‌ی هنر مدرن کند. بلکه هدف نگارنده آن است که غلبه تفکر مدرنیته هنر را دچار نوعی تقلیل انگاری در باب جهان و انسان کرد و دغدغه هنرمندان را از هنر به مثابه‌ی «آنچه باید باشد» و روایت امر متعالی به روایت «آنچه هست» و برساخت واقعیت بر اساس منافع خود تغییر داد. بدینسان دیگر هنر نه محملی برای رهایی مخاطب از خود و رسیدن به خدا بلکه ابزاری جهت از خودبیگانگی و سرگردانی مخاطب شد.

تغییر نگاه به هنر، توجه به مسئله ورود پدیدارهای هنری مدرن به کشورهای مسلمان و اقبال روزافزون به آنها، در کنار تامل در تفاوتها و تناقضهای مبانی اندیشه‌های اسلام و مدرنیته، ضرورت بازاندیشی در مبانی متعالی اسلام با هدف بهره‌گیری مطلوب از هنرهای تکنولوژیک مدرن

۱. محمد نقی‌زاده، نیاز انسان امروز به هنر دینی، هنردینی، شماره ۱۵ و ۱۶، بهار و تابستان ۱۳۸۲، ص ۶۶.

و از جمله سینما را بیش از پیش آشکار میکند. در واقع، خلاء و نقص تئوریک در حوزه نسبت دین و رسانه‌ی سینما و به تبع مسئله‌ی امکان، ضرورت و چگونگی رسانش موفق و جذاب پیام دینی به واسطه‌ی ابزارهای هنری مدرن دغدغه‌های بوده است که از همان سالهای نخستین انقلاب اسلامی تا کنون دغدغه اندیشمندان ارتباطی و سینماگران مسلمان بوده است. طیف آراء اندیشمندان در باب نسبت دین و رسانه را باید از رد کامل امکان پیامرسانی تا پذیرش بی‌قید و شرط امکان هرگونه پیامرسانی دانست. تحقیق پیش رو با رویکردی تعامل‌گرایانه هر دو گروه از دو طیف مذکور را به تامل و بازاندیشی در مبانی حکمت اسلامی و حکمت هنر اسلامی با محوریت موضوع جذابیت در پیامرسانی دینی دعوت میکند. چرا که به زعم نگارنده، امر مذکور میتواند با آشکارگی ماهیت جذابیت و فرآیند جذب و انجذاب در چهارچوب حکمت اسلامی و حکمت هنر اسلامی، قدمی در جهت پر کردن خلاء تئوریک حاضر در باب نسبت دین و هنر تکنولوژیک سینما باشد. بدین‌ترتیب، گزینش و بهره‌مندی از مبانی غنی حکمت اسلامی جهت نیل به هدف تحقیق از مزایا و نقاط تمایز تحقیق پیشرو با سایر تحقیقات در حوزه‌ی مذکور است. پرداختن به عناصر جذابیت و روابط میان آنها در فرآیند خلق و ادراک اثر هنری برای رسیدن به الگوی جذابیت را میتوان از دیگر نقاط قوت اثر حاضر دانست. چرا که تبیین نسبت هر یک از عناصر ارتباطی هنرمند، اثر هنری و مخاطب با مقوله جذابیت، بستر نگاهی جامع و نظاممند را فراهم کرده و می‌تواند زمینه‌های در جهت دور شدن از نگاه‌های تقلیل‌گرایانه باشد.

۱-۳: اهداف تحقیق

۱-۳-۱: هدف اصلی

بررسی ماهیت و الگوی جذابیت در پیامرسانی دینی با تاکید بر سینما.

۱-۳-۲: اهداف فرعی

۱. بررسی مبانی الگوی جذابیت از منظر اسلام مبتنی بر سطوح چهارگانه‌ی مبانی هستی - شناختی، معرفت‌شناختی، انسان‌شناختی و زیبایشناختی.
۲. بررسی عناصر و روابط الگوی جذابیت در پیامرسانی هنری دینی مبتنی بر عناصر سه‌گانه هنرمند دینی، اثر هنری و مخاطب.
۳. بررسی عناصر و روابط الگوی جذابیت در پیامرسانی دینی از طریق سینما مبتنی بر عناصر سه‌گانه سینماگر، سینما و مخاطب سینمایی.

۱-۴: سوالات تحقیق

۱-۴-۱: سوال اصلی

ماهیت و الگوی جذابیت در پیامرسانی دینی با تاکید بر مدیوم سینما چیست؟

۱-۴-۲: سوالات فرعی

۱. مبانی الگوی جذابیت از منظر اسلام مبتنی بر سطوح چهارگانه مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و زیبایی‌شناسی چیست؟
۲. عناصر و روابط الگوی جذابیت در پیامرسانی هنری دینی مبتنی بر عناصر سه‌گانه هنرمند دینی، اثر - هنری دینی و مخاطب چگونه است؟
۳. عناصر و روابط الگوی جذابیت در پیامرسانی دینی از طریق سینما مبتنی بر عناصر سه - گانه سینماگر، سینما و مخاطب سینمایی چگونه است؟

۱-۵: پیشینه‌ی تحقیق

با توجه به بکر بودن و جنبه‌ی اکتشافی موضوع، انتخاب رهیافت فلسفی جهت تبیین بحث، رویکرد نظاممند و جامع به مقوله‌ی جذابیت در قالب بررسی مبانی و عناصر و روابط الگوی جذابیت و چند سطحی بودن موضوع (سطح هنر به طور عام و سطح سینما به مثابه اثر هنری)، تحقیقی که به طور مستقیم با موضوع پژوهش پیشرو مرتبط باشد، یافت نشد. لذا، برخی از تحقیقات پیشین ذیل دو محور کلی تحقیقات مرتبط با مقوله جذابیت در پیامرسانی هنری دینی و تحقیقات مرتبط با مقوله جذابیت در پیامرسانی دینی از طریق سینما بررسی میشود.

۱. تحقیقات مرتبط با مقوله جذابیت در پیامرسانی هنری دینی

با توجه به انتخاب رهیافت فلسفی و حکمی تحقیق حاضر و قرابت امر زیبا با امر جذاب،

تحقیقات ذیل در این حوزه قابل ذکر است:

مهدی پرویزی، زیبایی در حکمت متعالیه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه

و کلام اسلامی، قم، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، شهریور ۱۳۸۸.

نگارنده این اثر، سوال اصلی تحقیق خود را بررسی زیبایی‌شناسی به عنوان علمی که به

تبیین ماهیت زیبایی و کیفیت ادراک آن می‌پردازد، مبتنی بر مبانی فلسفی حکمت متعالیه معرفی

میکند. جهت نیل به پاسخ مذکور، پژوهش در چهار فصل اصلی تنظیم شده است:

۱. اصول دخیل در مبانی زیبایی‌شناسی

۲. حقیقت زیبایی

۳. کیفیت ادراک زیبایی و انواع آن

۴. تاثیر زیبایی و ادراک آن

با توجه به محدود بودن منابعی که به صورت تفصیلی و مستدل به زیبایی از منظر حکمت اسلامی خاصه حکمت صدرایی پرداخته باشند، این اثر را میتوان جزو معدود آثار در این حوزه دانست؛ و لذا، از این منظر تحقیقی قابل تقدیر است.

با توجه به قرابت امر زیبا با امر جذاب و بهره‌مندی از مبانی حکمی صدرایی^۱ پایاننامه مذکور از جمله منابعی است که میتواند جهت تبیین بهتر مسئله پژوهش حاضر راهگشا باشد.

سیدمهدی امامی‌جمعه، فلسفه هنر در عشق‌شناسی ملاصدرا، چاپ دوم، تهران، موسسه تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۸۸.

سیدمهدی امامی‌جمعه در کتاب فلسفه هنر در عشق‌شناسی ملاصدرا تلاش کرده است تا پیوند میان فلسفه هنر و زیبایی‌شناسی ملاصدرا را با «عشق‌شناسی» او نشان دهد. وی در این راستا معتقد است که «یکی از ویژگیهای برجسته حکمت متعالیه که مورد غفلت واقع شده، رابطهای است که ملاصدرا بین وجودشناسی فلسفی و زیبایی‌شناسی آنتولوژیک از یکسو و زیبایی‌شناسی در صنایع لطیفه از دیگرسو برقرار ساخته است. او از خلال مبانی عشق‌شناسی به چنین رابطهای پی برد و آن را عمیقا مورد توجه قرار داد و تبیین کرد.»^۲ مولف کتاب، در ده فصل تلاش میکند تا به تبیین امر مذکور بپردازد. هر چند گاه به نسبت بحث وارد مباحث مقایسه‌های بین‌نگرشهای ملاصدرا و نگرشهای فیلسوفان هنر در عصر جدید نیز میشود. اما به نظر میرسد در شش فصل نخست تبیین آراء صدرا غلبه داشته و فصول هفتم تا نهم بیشتر رویکردی آسیب‌شناسانه به مبانی فلسفی هنر مدرن دارد. فصل دهم به گفتهای امامی‌جمعه تلاشی در جهت تشریح فضای هنر نگارگری در عصر صفوی و نحوه ورود صدرا به این فضا و تکمیل آن با نقادانهای خود است. عناوین شش فصل نخست این اثر عبارتند از:

۱. فلسفه اسلامی و راز پیوند عشق و هنر در ساحت ربوبی

۲. ویژگیهای نگاه ملاصدرا به هنر و زیبایی‌شناسی هنری

۳. سه قاعده‌ی اصلی در رویکرد وجودی ملاصدرا به هنر و زیبایی‌شناسی هنری

۴. زیبایی‌شناسی بدیع ملاصدرا در عشقهای عفیف انسانی

۵. تصویر تمثیلی معشوق یا اثر هنری عاشق

۱. در تحقیق حاضر جهت نیل به ماهیت و الگوی جذابیت مبانی حکمت صدرایی برگزیده شده است.
۲. سیدمهدی امامی‌جمعه، فلسفه هنر در عشق‌شناسی ملاصدرا، چاپ دوم، تهران، موسسه تالیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۸۸، ص ۱۲ (مقدمه).

۶. التذاذ جنسی یا التذاذ هنری و زیباییشناسانه در عشق مجازی

تقریرات مولف این کتاب به خصوص با ارجاعات متعدد به متن آثار صدرا به نظر بدیع و مستدل میرسد. این کتاب نیز یکی از معدود منابع موجود و شاید تنها اثر مکتوب تفصیلی در باب تبیین هنر از منظر صدراست. لذا، با توجه به انتخاب مبنای حکمت صدرایی در پایاننامه حاضر و لزوم تحقیق در باب هنر از منظر حکمت اسلامی و تبیین چگونگی خلق اثر هنری این کتاب، از جملهی منابع کارآمد در این حوزه به شمار میرود.

زهیر انصاریان، بازشناسی عناصر فلسفه هنر بر پایه مبانی حکمت صدرایی، مجله نقد و

نظر، سال یازدهم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۸۵.

انصاریان در این مقاله با طرح ادعای توانمند بودن فلسفه اسلامی در پاسخگویی به

پرسشهای جدید، لزوم بازاندیشی و بازسازی اندیشهی فیلسوفان اسلامی را جهت تحقق امر

مذکور یادآور میشود. وی موضوع مقالهی خویش را بررسی

فلسفه هنر و زیباییشناسی در نظام فلسفی ملا صدرا به مثابهی یکی از مقولات فلسفی نوین و

روشی برای بازسازی اندیشههای فیلسوفان اسلامی در حوزههای جدید فلسفه، معرفی میکند. جایگاه

هنر و برخی از انواع هنر مانند شعر و موسیقی، فعل هنری و فاعلیت هنرمند، نقش قوهی خیال و

آفرینش اثر هنری از منظر مکتب صدرایی در کنار بررسی نظریههای مختلف هنر مانند

بازنمایی، فرانمایی، فرمگرایی و ارائهی نظریهی هنر صدرا به عنوان نظریههای کمالطلب و جامع

نظریههای سهگانهی مذکور از جمله مباحث مطرح شده در مقالهی مذکور است.

مقاله بازشناسی عناصر فلسفه هنر بر پایه مبانی حکمت صدرایی، به سبب نگاه نو و جدیدش در

کنار تبیین مستدل از موضوع از جمله منابع قابل ارجاع و کاربردی محسوب میشود. بعلاوه این

مقاله در بخش تبیین هنر صدرایی و فرآیند خلق اثر هنری در تحقیق حاضر قابل بهرهمندی است.

مقالهی «ارتباط وجودشناسی و زیباییشناسی در فلسفه ملا صدرا» نوشتهی رضا اکبری و

«ظهور حکمت صدرایی و نقش آن در احیای حکمت هنر اسلامی» نوشتهی اکبر فایدئی از دیگر

مقالات قابل ذکر در این حوزه است.

۲. تحقیقات مرتبط با مقوله جذابیت در پیامرسانی دینی از طریق سینما